

LYCKSALIGHETENS Ö

SÖREN HOLMBERG, LENNART WEIBULL
OCH HENRIK OSCARSSON

*U*pp genom luften och bort över haven, hän över jorden i stormande färd. Det är vindarnas kör som sjunger och som därmed förebådar Astolfs resa från sitt kungarike i Norden till lycksalighetens ö.¹ Astolf är trött på sina plikter och drömmer om ett annat liv. Det som lockar på lycksalighetens ö är den undersköna Felicia som han fått höra om av den unga vinden Zefyr. Det är också Zefyr som för honom till ”vårens eget land” där höst och vinter bara är ”en kort sömnsjuka”.²

Det är upptakten till Per Daniel Amadeus Atterboms sagospel *Lycksalighetens ö*, vars första del kom 1824 och den andra 1827. Atterbom är en av den svenska litteraturhistoriens stora romantiker. Han föddes 1790 och dog 1855.³ Han blev professor vid Uppsala universitet 1828, först i teoretisk filosofi och senare i estetik och modern litteratur. År 1839 blev han ledamot av Svenska Akademin. Det som präglade honom var ett par års vistelse i Tyskland, där han kom i kontakt med tidens stora namn, bland annat Friedrich Schlegel, Ludwig Tieck och Jean Paul som alla tillhörde kretsen av romantiker. Bara några år efter hemkomsten utgav Atterbom den första upplagan av *Lycksalighetens ö*. Den fick ett blandat mottagande. Han fortsatte att arbeta på den hela sitt liv. Den andra upplagan som kom först 1854 – ”såsom ett nytt verk” – fick ett mer positivt bemötande. Den anses idag som en höjdpunkt i den svenska romantiska poesin.

Lycksalighetens ö är i huvudsak skriven på blankvers och bygger på en folksaga som finns i många länder. Kung Astolf lämnar sitt land och sin drottning Svanvit och förs av vindarna till lycksalighetens ö som ligger utanför tiden. Han gifter sig med den vackra Felicia och lever i detta paradiset i 300 år. Så börjar han känna skuld för vad han gjort och återvänder till sitt land. Men landet är nu helt förändrat: kungadömet är avskaffat och människorna har blivit materialistiska. Astolf bestämmer sig för vända tillbaka till lycksalighetens ö men tider hinner ikapp honom och han dör innan han kommer fram.

Sagospelet är en allegori rymmer många möjligheter till tolkning (Frykenstedt, 1951). Atterbom beskriver det i sitt förord som både en romantisk dikt och en lärodikt. Där finns å ena sidan romantikens dröm om landet i fjärran och evig ungdom, å andra sidan ett inslag av samhällskritik. Astolf flyr in i den underbara drömvärlden och lever där lycklig med Felicia, men känner till slut en längtan tillbaka till ”skuggans värld”, där ”storm och moln ständigt för krig”. I skildringen av det gamla landet, numera den ”hyperboreiska republiken” får den konservative

Atterbom möjlighet att ironisera över demokratiska ideal och över medborgarnas fåfänga. Astolf känner sig inte hemma i sitt gamla land utan reser tillbaka till ön – som ”en korad himlason” – men har hela tiden kvar en bild av de prövade ”jordborna”.

Att vi som titel på boken som bygger på 2010 års nationella SOM-undersökning valt *Lycksalighetens ö* kan förefalla långsökt. Ett långdraget sagospel som *Lycksalighetens ö* med sin överlastade romantiska stil – ”en öken av konstfilosofiska symboler” (Hägg, 1996:211) – har givetvis begränsad relevans för analyser av och reflexioner kring det moderna svenska samhället av. Att vi trots detta valt samma titel på en bok som redovisar aktuella opinionstrender i Sverige 2010 har sin bakgrund i den positiva bild som medborgarna förmedlar för flertalet samhällsområden. Från den djupa opinionsdalen hösten 2008 då den ekonomiska krisen slog till har Sverige hämtat sig och de flesta kurvor pekar uppåt och det finns en stark framtidstro. När vi valde att kalla 2009 års bok *Nordiskt ljus* (Holmberg och Weibull, 2010) var det i förvisningen att det skett en ljusning efter den djupaste krisen. Ett år senare lyser det nordiska ljuset ännu starkare. I den internationella statistiken framträder landet närmast som en lycklig ö med stark ekonomi och nöjda medborgare. I jämförande Gallup-studie från 2010 visade sig att svenskarna i sin framtidstro låg högre än de flesta länder; i Sverige var andelen med stark tro på framtiden mer än dubbelt så stor som i Storbritannien eller Tyskland (*The Economist*, April 23-29, 2011). Men precis som i Atterboms sagospel kan vi även se de mörka stråken i bilden. Majoritetens lycka är inte allas. Precis som Astolf konstaterar efter sitt återbesök i verkligheten går det inte ens i drömmen om den lyckliga ön att glömma jordbornas ”stränga prövningslott”.

De frågor vi ställer oss i våra analyser av hösten 2010 gäller först och främst vad som är utmärkande för det lyckliga landet. Vad är det som gör att så många kurvor pekar uppåt – och hur vi ska förstå framtidstron? Vilken betydelse har det faktum att 2010 var ett valår? Vilka bedömningar ligger bakom svenska folkets förhoppningar? För att få svaren på frågorna måste vi även blicka bakåt. SOM-undersökningarna fyller 25 år och för många trender kan vi nu få en bild av ett kvartssekels förändring i synen på samhälle, opinion och medier.

Sysselsättningen toppar väljarnas agenda valåret 2010

För 25 år sedan var det miljön som var den viktigaste frågan på medborgarnas dagordning, valåret 2010 toppar sysselsättningen. Det är den fråga som flest människor anger när de i SOM-undersökningen ombeds att nämna någon viktig fråga eller ett samhällsproblem i dagens Sverige. SOM-institutet frågar helt öppet utan förtryckta svarsalternativ: ”Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/samhällsproblem”. I mätningen 2010 svarar 34 procent sysselsättningen/arbetslösheten, en svag nedgång från 2009.

Tabell 1 Medborgarnas dagordning när det gäller viktiga samhällsproblem (procent)

Fråga: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/samhällsproblem".

Samhällsfråga	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sysselsättning	15	6	2	7	39	49	59	58	51	58	50	51	28	14	14	14	14	20	33	44	22	22	37	34
Sjukvård	24	21	22	24	20	19	22	18	15	25	35	30	41	39	41	38	43	33	29	29	25	25	25	29
Utbildning/skola	12	9	12	10	11	9	4	8	7	10	22	34	38	35	37	32	23	18	19	24	21	21	20	26
Invandring/flyktingar	7	8	11	14	13	19	25	12	14	13	10	8	13	12	13	19	11	11	14	14	14	12	14	19
Miljö	53	62	46	32	38	19	17	20	27	10	10	9	11	9	9	10	6	7	10	13	21	21	21	14
Pensioner/äldreomsorg	10	10	16	13	16	14	16	12	10	17	19	15	21	23	22	24	21	19	20	16	14	15	12	14
Socialpolitik	3	5	3	6	9	7	5	6	6	7	4	17	6	7	6	6	9	8	6	9	11	8	9	11
Sveriges ekonomi	8	10	9	32	24	39	29	32	24	10	7	9	7	6	9	10	11	9	9	8	9	18	14	9
Leg och ordning	20	13	38	11	15	8	9	11	25	14	13	15	16	15	12	12	18	18	16	14	14	14	9	8
Skatter	7	9	14	13	6	3	2	3	2	4	6	7	5	8	7	7	6	7	9	7	5	4	5	4
Familjepolitik	6	9	8	8	7	8	9	6	4	6	7	7	5	7	6	7	7	6	5	6	5	4	4	3
Jämställdhet	1	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	1	1	1	1	2	2	2	3	3	3	2	2	2
Kommunikationer	1	1	1	2	1	0	0	1	0	0	1	1	1	2	2	2	1	1	1	2	2	3	1	2
Religion/moral	1	4	3	2	2	2	1	2	3	5	2	2	3	4	4	4	5	4	4	2	3	1	1	1
Energi/kärnkraft	7	6	8	11	1	2	2	1	2	2	2	2	0	1	1	1	1	1	2	2	1	2	1	1
Offentlig sektor/privatisering	3	2	2	4	2	3	2	2	3	7	2	2	2	2	2	1	4	1	1	1	1	1	1	1
Jordbruk/decentralisering	2	2	2	1	3	1	1	0	0	0	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
EU/EMU	1	3	3	7	6	11	9	15	7	3	3	4	3	4	3	3	7	3	1	1	1	0	1	0
Antal svarande	1672	1643	1578	1582	1573	1889	1857	1777	1707	1779	1754	3561	3503	3546	3638	3609	3675	3612	3499	3336	3435	3259	3269	5007

Kommentar: Samtliga svarspersoner i SOM ingår i procentbasen.

Andelen personer som nämner sysselsättningen/arbetslösheten är 34 procent i valåret 2010. Jämfört med tidigare valår är det också en relativt låg andel. I alla de senaste tjugo årens val, med undantag för valet 2002, har andelen som uppfattar sysselsättningen som en viktig fråga varit högre, med valet 1994 som en topp med 58 procent. På andra plats 2010 kom sjukvården med 29 procent och skolan som nummer tre med 26 procent – i båda fallen en svag uppgång jämfört med 2009 (se tabell 1).

Sedan 1987 har miljön fallit från att anges av 53 procent till 14 procent 2010, en nedgång även i förhållande till 2009. Klimatdebatten är minskat i intensitet, men miljöfrågorna ligger de senaste åren ändå något högre än i 2000-talets början. En annan fråga som också går nedåt 2010 är ekonomin. När ekonomin förbättras som under 2010 uppfattas den mindre som ett problem. En fråga som tvärtom ökar något i omnämmanden som en viktig fråga valåret 2010 är invandring/flyktingar – från 14 procent 2009 till 19 procent 2010 och hamnar på fjärde plats på väljarnas agenda 2010, samma placering som valåret 2002. Övriga valår har invandring/flyktingar kommit längre ned på listan över väljarnas viktiga frågor.

Två före detta folkomröstningsfrågor som valåret 2010 hamnar mycket långt ned på medborgarnas agenda är frågorna om energi/kärnkraft med endast 1 procent omnämmanden och EU/euro med 0 procent. Gamla stridsfrågor som inte längre var heta väljarfrågor 2010.

Nedgången för miljön som en viktig fråga märks också när vi ser på vad svenska folket oroar sig för. Andelen personer som 2010 anger att miljöförstöring är ”mycket oroande” minskar till 48 procent från 51 procent 2009, en nedgång med -3 procentenheter. På ett motsvarande sätt går andelen som uppfattar förändringar i jordens klimat respektive en försämrad havsmiljö som mycket oroande ned med i båda fallen -6 procentenheter. Miljön är fortfarande en fråga som oroar många människor, men inte lika många som för några år sedan. För ett kvartssekel sedan, i den första SOM-undersökningen 1986, hade miljöproblemen en helt annan dignitet, då inte mindre än 72 procent upplevde oro.

Resultaten från SOM-institutets långa mätserie över vad svenska folket oroar sig över visar annars att miljöfrågan till en del följer ett mer allmänt mönster. Andelen personer som uttrycker oro minskar på de flesta områden 2010. Det gäller, förutom de olika miljöfrågorna, oron för arbetslöshet, oron för en ekonomisk kris, oron för ett ökat antal flyktingar, oron för globala epidemier och oron för en ökad alkoholkonsumtion. Valåret 2010 karaktäriseras av en minskande oro för olika negativa hot. Dock med två undantag där graden av oro stiger något lite. Oron för terrorism och ökade sociala klyftor går upp med i båda fallen +2 procentenheter; men oron för terrorism är ändå låg i jämförelse med de 64 procent som 1986, samma år som Olof Palme mördades, uttryckte sådan oro (se tabell 2).

Tabell 2 Vad oroar svenskarna? (procent)

Fråga: "Om Du ser till läget idag, vad upplever själv som mest oroande inför framtiden?"

	1986	1988	1991	1993	1994	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Miljöförstöring	72	-	58	51	50	56	38	38	43	50	47	48	48	61	51	51	48
Stor arbetslöshet	-	-	56	60	48	68	17	25	38	40	-	44	25	25	39	45	35
Terrorism	64	51	39	31	28	38	27	59	41	52	51	48	44	42	34	34	37
Förändr i jordens klimat	-	-	-	-	-	-	-	37	39	40	36	51	36	58	52	47	41
Ny nazism	-	-	-	-	-	-	56	54	54	57	-	-	-	-	-	-	-
Organiserad brottslighet	-	-	-	-	-	-	-	45	47	56	49	-	38	-	-	-	46
De militära rustningarna	52	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Försämrade havsmiljö	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	44	41	35
Fattigdomen i tredje världen	-	-	-	-	-	37	37	35	33	-	-	41	-	40	41	-	-
Ekonomisk kris	-	-	39	37	30	29	9	17	24	23	17	16	11	13	25	20	19
Ökat antal flyktingar	-	-	-	38	30	29	17	20	27	28	20	24	-	27	26	22	20
Naturkatastrofer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38	17	37	-	-	-	25
Ett nytt världskrig	-	-	-	-	-	-	-	34	26	-	-	-	-	-	-	-	-
Ökade sociala klyftor	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	-	-	30	32
Situationen i Ryssland	-	-	-	31	22	18	12	-	-	-	-	-	-	-	14	-	-
Religiösa motsättningar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	-	-	-	26	-	26
Befolkningsökningen	18	28	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	15	-	-	-
Motsättningarna mellan rika och fattiga länder	27	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Spridn av kriget på Balkan	-	-	-	25	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Militära konflikter	-	-	25	-	-	-	-	-	-	-	-	20	11	18	-	16	-
Utbredd korruption	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	-	25
Sitgande matpriser	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Risken för ett stormaktskrig	-	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ökad alkoholkonsumtion	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	-	-	18	-	-	24
Globala epidemier	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	-	-	-	18
Försvagad demokrati	-	-	-	-	-	-	19	-	-	-	-	-	15	-	-	-	22
Militanta veganer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21
Sinande oljekällor	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	-	-	-	-	-
U-båtskränkningarna	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Företagens globalisering	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-	-	-	-	-
Motorcykelgång	-	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: SOM-resultaten visar andelen svars personer som svarat "mycket oroande", av de som besvarat åtminstone någon delifråga i frågebatteriet. Övriga svarsalternativ är "ganska oroande", "inte särskilt oroande", "inte alls oroande". 1986-1993 ställdes frågan specifikt om "läget i världen i dag".

Ljusnande ekonomi, men inte för alla

Svenska folkets bedömningar av hur Sveriges ekonomi utvecklats under de 25 år som frågan ställts i den nationella SOM-undersökningen varit som berg- och dalbanan på Liseberg; stora och snabba upp- och nedgångar. Det gäller även de senaste åren. Från klara övervikter för att ekonomin förbättras under åren 2006 och 2007, till ännu klarare övervikter för att ekonomin försämras under åren 2008 och 2009 och sedan tillbaka till en klar övervikt för att ekonomin förbättras igen 2010. Den amerikagenererade finanskrisen 2008-2009 satte tydliga spår i människors bedömningar av Sveriges ekonomi. Krisen och nedgången gick inte obemärkt förbi.

Men krisen märktes mindre i folks plånböcker – åtminstone om vi kan tro på vad människor själva sa om hur den egna ekonomin förändrades. Här finner vi inte lika stora svängningar i bedömningarna och inte heller lika negativa bedömningar. Andelen svenskar som uppger att deras egen ekonomi förbättrats är alla år ända sedan 1998 högre än andelen som uppfattar att den egna ekonomin försämrats. Och det gäller också krisåren 2008-2009. Enligt svenska folket drabbade finanskrisen i första hand Sveriges ekonomi, inte den egna ekonomin (se figur 1 och 2).

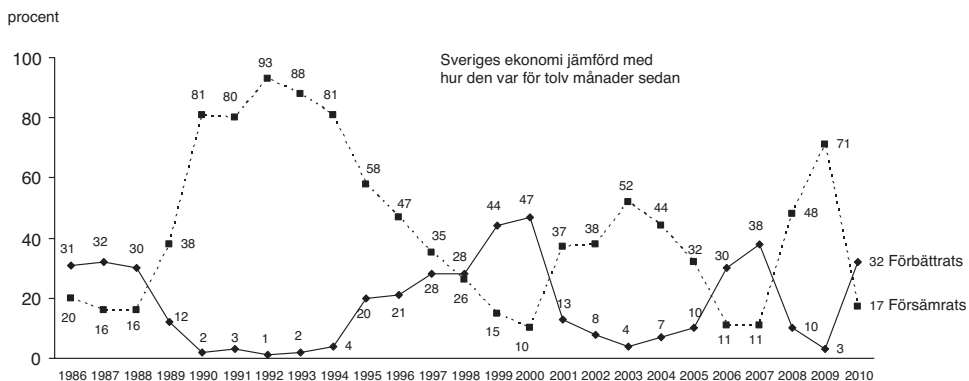
Men alla svenskar påverkades inte på samma sätt av ekonomins utveckling eller gjorde samma bedömningar. SOM-institutets resultat visar att de senaste årens ekonomiska förändringar bedöms förhållandevis olika beroende på vilken yrkesgrupp människor tillhör. När det exempelvis gäller bedömningar av hur den egna ekonomin utvecklats har högre tjänstemän under *alla* de senaste tjugofem åren i större utsträckning angivit förbättringar än arbetare. Även företagare uppger de flesta år förbättringar i större utsträckning än arbetare (Holmberg, 2011). När människor själva får vittna om hur den egna ekonomin har utvecklats är det uppenbart att de ekonomiska klasskillnaderna i Sverige inte har utjämnats under de senaste decennierna – snarare tvärtom.

I mätningen 2010 uppger 42 procent bland personer från ett högre tjänstemannahem att den egna ekonomin förbättrats under de senaste tolv månaderna. Motsvarande andelar bland personer från tjänstemannahem eller företagarhus är 37 respektive 32 procent. Bland människor från ett arbetarhus är det endast 23 procent som anger att den egna ekonomin förbättrats under det senaste året. Klyftorna ökar alltså. När det konstaterats är det viktigt att betona att alla yrkesgrupper, även arbetare, i större utsträckning anger att den egna ekonomin förbättrats 2010 jämfört med 2009. Alla har fått det bättre, men vissa har fått det mer bättre än andra.

De mer positiva bedömningarna av den egna ekonomins utveckling bland högre tjänstemän och företagare och de mindre positiva bedömningarna bland arbetare märks också när det gäller synen på vad framtiden bär i sitt sköte. Företagare och högre tjänstemän gör klart mer optimistiska bedömningar av hur den egna ekonomin kommer att förändras under de kommande tolv månaderna än vad arbetare gör. Resultaten i figur 3 visar att bland personer från företagarhus och högre tjänstemannahem räknar 37 respektive 31 procent med att den egna ekonomin kommer att förbättras under det kommande året. Endast 5 respektive 8 procent förutser försämringar.

Figur 1 Bedömning av Sveriges ekonomi (procent)

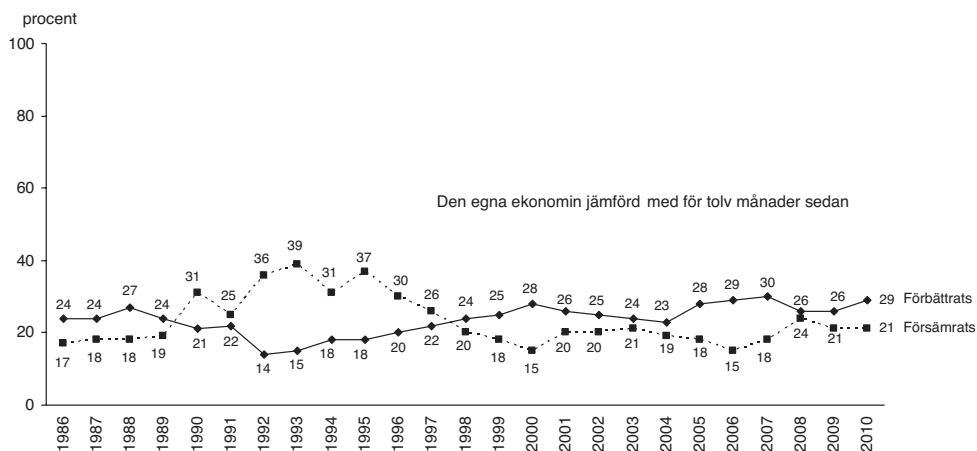
Fråga: "Enligt din uppfattning, har den svenska ekonomin under de senaste 12 månaderna förbättrats, förblivit densamma, eller försämrats?"

Kommentar: Alla svarande i SOM-studierna ingår i procentbasen.

Figur 2 Bedömning av den egna ekonomin (procent)

Fråga: "Enligt din uppfattning, har din egen ekonomi under de senaste 12 månaderna förbättrats, förblivit densamma, eller försämrats?"

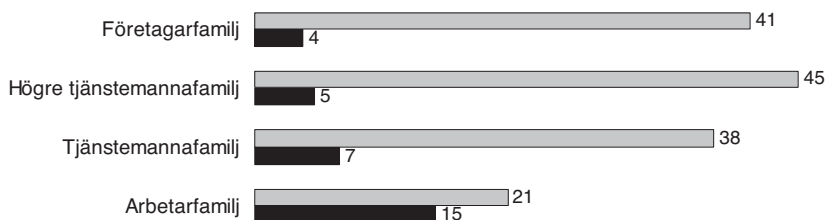
Kommentar: Alla svarande i SOM-studierna ingår i procentbasen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2010.

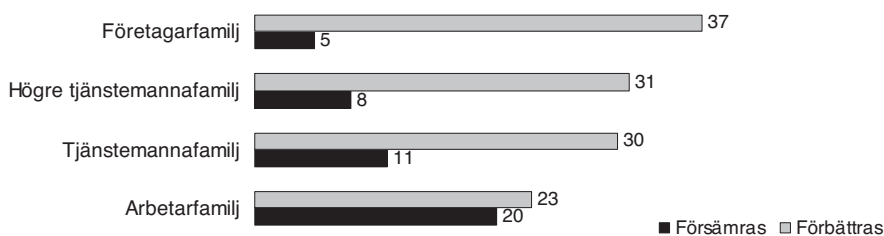
Motsvarande andelar bland personer från arbetarhem är 23 procent som tror på förbättringar av den egna ekonomin och 20 procent som är rädda för försämringar.

Figur 3 Bedömningar av den framtida ekonomin – Sveriges och den egna efter social yrkesgruppsstillhörighet 2010 (procent)

Den svenska ekonomin under de kommande 12 månaderna

Den egna ekonomin under de kommande 12 månaderna

Kommentar: Svartalternativet "förbli ungefär densamma" finns också. Procentsatsen utgörs av samtliga deltagare i 2010 års nationella SOM-undersökning.

Skillnaden mellan hur medelklassen och arbetarklass bedömer den ekonomiska framtiden gäller dock inte enbart den egna ekonomin. Samma skillnad återfinns också när det gäller bedömningarna av hur Sveriges ekonomi kommer att utvecklas framöver. Högre tjänstemän och företagare gör en klart mer optimistisk bedömning än arbetare (se figur 3).

Framtidsbedömningarna har en klasskomponent som har med politik att göra. Moderaternas kärnväljare – högre tjänstemän och företagare – ser ljusare på hur ekonomin kommer att utvecklas under regeringen Reinfeldt (M) än arbetare – Socialdemokraternas kärnväljare. Bakom denna tydliga skillnad ligger en partipolitisk faktor. Sympatisörer med alliansregeringen gör mer optimistiska framtidsbedömningar än anhängare till oppositionen. Moderata sympatisörer ser i mycket högre utsträckning en förbättrad svensk ekonomi under det kommande året än sympatisörer till Socialdemokraterna (Holmberg 2011). Ekonomibedömningarna är till en stor del partipolitiserade – mer så 2009 och 2010 än under de 25 år SOM-institutet gjort sådana mätningar.

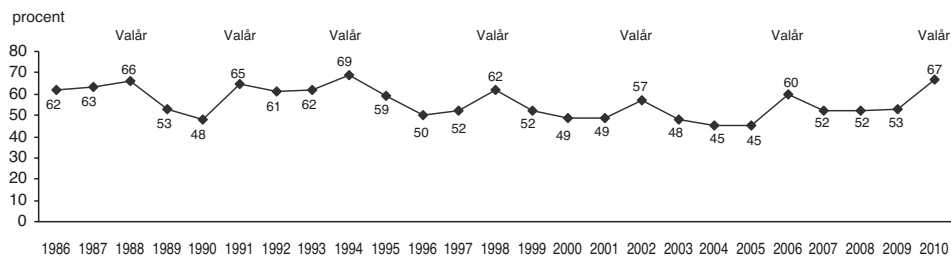
Valdemokrati på högvarv

De årligen återkommande SOM-undersökningarna har tidigare uppmärksammats för de starka valårseffekter som gör sig gällande i de långa tidsserierna: I de undersökningar som genomförs i nära anslutning till de nationella valen uppmäts klart högre skattningar på många centrala demokratiindikatorer än vad som är fallet i undersökningarna som genomförs under mellanvalsperioderna (Holmberg, 1993; Strömbäck och Johansson, 2007). Valårseffekterna visar sig tydligast när det gäller partiövertygelse och politikerförtroende. När det politiska Sverige mobiliserar för kraftmätning inför och i samband med valrörelserna ökar svenska folkets exponering för politik dramatiskt. Svenska folkets erfarenheter av valkampanjerna skulle i teorin kunna vara negativa men är det alltså inte. Efter en valrörelse tenderar svenskarna tvärtom att vara politiskt kunnigare, mer intresserade och mer positiva i sina bedömningar av partier och politiker.

SOM-undersökningen 2010 bekräftar ännu en gång den allmänna slutsatsen att den svenska demokratin tycks må bra av valrörelser. Andelen svenskar som uppger att de betraktar sig själva som övertygade anhängare av sitt bästaparti ökade med 14 procentenheter från 53 procent 2009 till 67 procent valhösten 2010 (se figur 4). När två tredjedelar av svenska folket är beredda att klassificera sig själva som partianhängare betyder det att vi uppmäter samma nivåer av partiövertygelse som för tjugo år sedan, vid valen 1988, 1991 och 1994. Närmare analyser visar att valårseffekten för partiövertygelse är homogen över alla grupper. Den är exempelvis lika tydligt synlig bland yngre som bland äldre.

Figur 4 Partiövertygelse (procent)

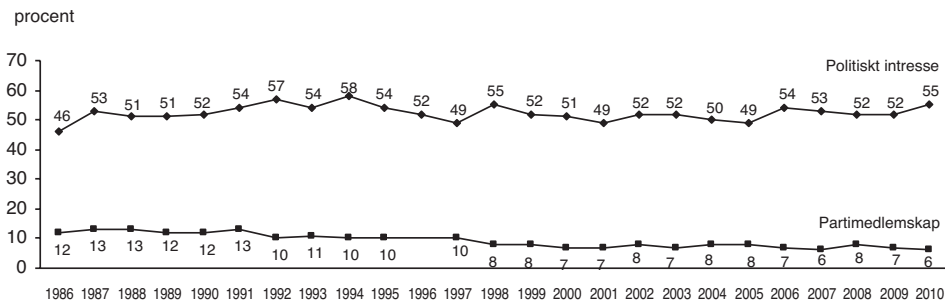
Fråga: (till personer som uppgivit sig sympatisera med något politiskt parti) "Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" *Svarsalternativ:* "ja, mycket övertygad; ja, något övertygad; nej".

Kommentar: Resultaten visar andelen personer som svarat mycket eller något övertygad. Samtliga svarspersoner i SOM ingår i procentbasen.

Figur 5 Politiskt intresse och partimedlemskap (procent)

Fråga: "Hur intresserad är du i allmänhet av politik?" Fyra svarsalternativ: "mycket intresserad; ganska intresserad; inte särskilt intresserad; inte alls intresserad".

Kommentar: Resultaten avser dem som angett mycket och ganska intresserade av politik respektive andel partimedlemmar bland samtliga svarande i SOM. Frågan om partimedlemskap ingick inte 1996. Medlemskap i ungdoms- respektive kvinnoförbund är inkluderade i partimedlemskap.

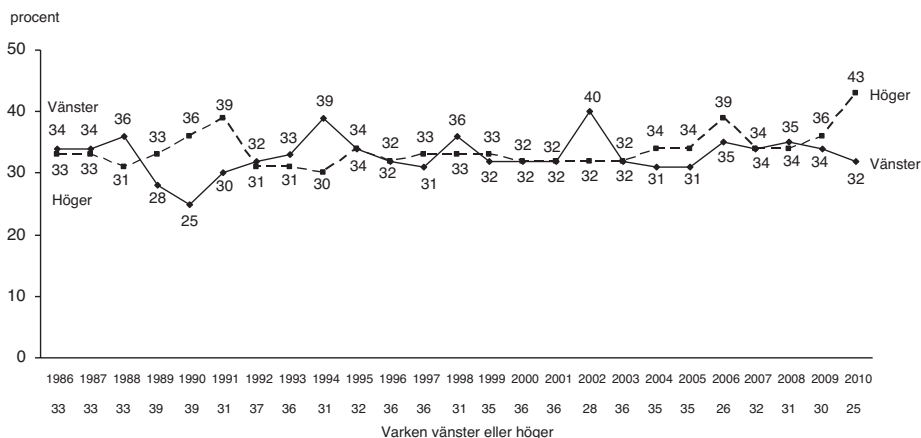
När det gäller politiskt intresse finns inte samma tydliga valårseffekter. Svenska folkets politiska intresse befinner sig på stabilt höga nivåer kring eller oftast strax över femtio procent som uppger att de är mycket eller ganska politiskt intresserade (figur 5). Åtminstone sett utifrån människors självrapporterade intresse är läget alltså i huvudsak oförändrat jämfört med för tjugofem år sedan. Mer detaljerade kohortanalyser visar att nivån på det politiska intresset följer ett livscykelmönster: intresset växer med ökad ålder och gör så oberoende av generationstillhörighet. De som var unga i slutet av 1980-talet är idag lika politiskt intresserade som deras föräldrar var vid motsvarande tidpunkt i livet. Vi kan med andra ord förvänta oss att nivån på det politiska intresset förblir högt även långt in i framtiden.

Ett ökat gillande för politiska partier i samband med valåren ger dock inte någon utdelning i form av ett ökat antal partimedlemmar, åtminstone kan eventuella medlemstillskott i samband med valrörelserna inte påverka trenden mot en långsamt sjunkande andel partimedlemmar. SOM-undersökningarnas mätserie visar en halvering av andelen partimedlemmar från 12-13 procent före 1990 och stabilt kring 6-8 procent under perioden efter 1998 (se figur 5).

Valårseffekter är också märkbara när det gäller svenska folkets ideologiska mobilisering: andelen som uppger att de själva står till vänster eller till höger i politiken ökar och andelen mittenväljare minskar alltid regelmässigt i valårsmätningarna (se figur 6). De viktigaste politiska förändringarna i Sverige kan förklaras av ideologiska vänster- och högerförskjutningar i valmanskåren. De ideologiska vindarna i samband med valen syns som väntat mycket tydligt i resultaten från SOM-undersökningarna med vänstermobilisering i samband med 1988, 1994, 1998 och 2002 års val och

Figur 6 Ideologisk vänster-högerplacering (procent)

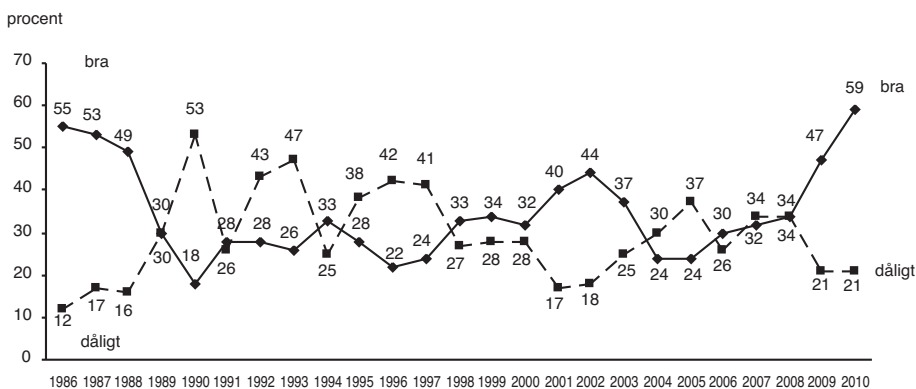
Fråga: "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-höggerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?" Fem svarsalternativ: "klart till vänster; något till vänster; varken till vänster eller till höger; något till höger; klart till höger".

Kommentar: Personer som ej besvarat frågan är inte medtagna i analysen. De utgör omkring 3–5 procent av svarspersonerna genom åren.

Figur 7 Bedömning av regeringens arbete (procent)

Fråga: "Hur tycker du att regeringen sköter sin uppgift?" Fem svarsalternativ: "mycket bra; ganska bra; varken bra eller dåligt; ganska dåligt; mycket dåligt".

Kommentar: Resultaten visar andel svarande som angett mycket eller ganska bra/dåligt. Procentbasen utgörs av samtliga svarande i SOM. Observera att åren 1991, 1994 och 2006 ägde det rum ett regeringskifte mitt i undersökningsperioden för SOM-undersökningarna.

högermobilisering vid valen 1991 och 2010. Undantaget är valåret 2006 då andelen vänster- och högeridentifierade ökade *samtidigt*, dock något mer till höger jämfört med året innan. Hösten 2010 slogs ett nytt bottenrekord när det gäller andelen mittenväljare (25 procent), och ett nytt topprekord för andelen personer med en ideologisk högerposition.

Den utpräglade blockpolitiken och Alliansens framgångsrika opinionsbildning bland mittenväljare är viktiga förklaringar till denna polariserade bild av den svenska väljarkåren. Den högervåg som 2010 framträder i andelen som står ideologiskt till höger är den högsta som uppmätts i de nationella SOM-undersökningarna och är till och med högre än vad som uppmättes omkring 1990 då högervinden var särskilt kraftig.

Bedömningar av hur regeringen sköter sin uppgift – *job performance* – är en av de viktigaste prediktorerna för regeringsskifte vi känner till. I de nationella SOM-undersökningarna låter vi respondenterna bedöma regeringen på en femgradig skala från mycket bra till mycket dåligt (se figur 7). Under krishösten 2008 var andelen svenskar som tyckte regeringen gjorde ett dåligt jobb lika stor (34 procent) som andelen som tyckte regeringen gjorde ett bra jobb. Redan hösten 2009 var det dock en mycket klar övervikt för andelen bra (47 mot 21 procent). Vi har i tidigare rapporter visat att svenska folket gav Alliansregeringen ett mycket gott betyg för hanteringen av finanskrisen. I SOM-undersökningen 2010 var det den *vinnande* Alliansen – den regering som väljarna lät sitta kvar vid makten – som bedömdes. Svenska folkets bedömning av Alliansregeringen är den mest positiva som uppmätts för en regering under SOM-undersökningarna 25-åriga historia. Hela 59 procent av svenska folket ansåg att regeringen sköter sin uppgift mycket bra eller ganska bra. Det verkar nästan som *Lycksalighetens ö*.

Mer eller mindre populära partiledare

Fredrik Reinfeldt (M) slog rekord i popularitet valåret 2010. På SOM:s mätskala mellan -50 (ogillar) till +50 (gillar) fick han resultatet +18 bland samtliga svarspersoner. Det är den bästa siffra någon moderatledare uppnått i SOM-undersökningen sedan starten 1986. Carl Bildt (M) nådde exempelvis som högst upp till +9 år 1997. Men något absolut rekord är Reinfeldts resultat dock inte. Ingvar Carlsson (S) har fortfarande det bästa resultatet med +20 åren omedelbart efter mordet på Olof Palme (S).

Mona Sahlins svaga popularitet valåret 2010 är en tydlig kontrast till Reinfeldts starka siffror. Sahlins resultat bland samtliga svarspersoner är låga -7, samma siffra som Göran Persson uppnådde valåret 2006. Något bottenrekord är det inte för Mona Sahlin. Hon hade ett ännu sämre resultat 2009 (-9).

En sammanfattning av popularitetsläget för samtliga svenska partiledare valåret 2010 återfinns i form av en topplista i tabell 3. Där redovisas medeltalen på popularitetsskalan – dels bland samtliga svarande, dels bland partiledarnas egna sympatisörer. Partiledarnas rangplacering på topplistan från 1:a plats till 11:e plats specificeras också.

Tabell 3 Partiledarnas popularitet – topplistan 2010 (medeltal och rangplats)

partiledare	samtliga svarande		egna partiets sympatisörer	
	medeltal	rangplats	medeltal	rangplats
Fredrik Reinfeldt (M)	+18	1	+41	2
Maria Wetterstrand (MP)	+9	2	+35	3
Jan Björklund (FP)	+4	3	+29	6
Göran Hägglund (KD)	+2	4	+31	4
Peter Eriksson (MP)	-3	5	+20	10
Maud Olofsson (C)	-3	6	+27	8
Mona Sahlin (S)	-7	7	+21	9
Gudrun Schyman (FI)	-8	8	+43	1
Lars Ohly (V)	-13	9	+30	5
Rick Falkvinge (PP)	-16	10	+14	11
Jimmie Åkesson (SD)	-28	11	+28	7

Kommentar: Mätningen gäller partiledarnas popularitet i SOM-undersökningen hösten 2010 och bygger på en ogillar-gillarskala med värden mellan -50 (ogillar) och +50 (gillar). Antalet svars personer är i flera fall begränsat när det gäller mätningen av partiledarnas uppskattning bland det egna partiets sympatisörer. Det gäller främst för Åkesson, Falkvinge och Schyman där underlaget endast är 71, 18 respektive 12 svars personer.

Fredrik Reinfeldt är överlägsen 1:a i uppskattning bland samtliga svars personer. Lika klar 2:a är Maria Wetterstrand (MP), följd av Jan Björklund (FP) på tredje plats och Göran Hägglund (KD) på plats 4:a. Centerpartiets Maud Olofsson är minst populär bland allianspartiernas ledare med en 6:e plats och med medeluppskattningen -3. Mona Sahlin kommer först på plats 7, strax före Gudrun Schyman (FI) på plats 8. I botten på listan återfinns Lars Ohly (V) på plats 9, Rick Falkvinge (PP) på plats 10 och Jimmie Åkesson (SD) på plats 11.

Partiledarnas rangordning ser delvis annorlunda ut om vi ser på hur uppskattade de är bland det egna partiets sympatisörer. Här toppar Gudrun Schyman med uppskattningen +43 bland Feministiskt Initiativs anhängare. På andra plats kommer Fredrik Reinfeldt med popularitetsmedeltalet +41 bland M-sympatisörer. Maria Wetterstrand är 3:a strax före Göran Hägglund på plats 4:a. Längst ned på listan över popularitet bland egna anhängare finns Rick Falkvinge på plats 11, Peter Eriksson på plats 10 och Mona Sahlin på plats 9.

Man kan tycka att ett valår borde innebära att partiledare blir mer populära. De ju ute och träffar många fler väljare än under icke-valår. Om vi jämför partiledarnas popularitet 2009 med 2010 visar det sig att vår misstanke stämmer (Holmberg 2010). Bland det egna partiets sympatisörer blev alla partiledare mer uppskattade valåret 2010. Mest ökade populariteten för Jan Björklund bland FP-sympatisörer och för Jimmie Åkesson bland SD-anhängare; i båda fallen med +10 enheter på

skalan. Reinfeldts uppskattning ökade med +4 enheter bland M-sympatisörer medan Sahlins gick upp med +6 enheter bland S-anhängare.

Bland samtliga svarande ökade dock inte alla partiledares popularitet. För Ohly, Falkvinge och Åkesson minskade uppskattningen valåret 2010, medan Schyman, Eriksson och Olofsson uppvisar ett oförändrat resultat. Övriga partiledare förstärkte sin popularitet något, mest Fredrik Reinfeldt med +8 enheter. Även Mona Sahlins popularitet ökade något, men från en mycket låg nivå, från -9 år 2009 till -7 valåret 2010.

En populär partiledare behöver inte nödvändigtvis också vara en ett röstvinnande dragplåster för sitt parti. Eller omvänt, en föga uppskattad partiledare måste inte bli till ett valsänke. Omfattande forskning kring betydelsen av partiledares popularitet för hur väljare röstar visar på förhållandevis begränsade effekter. Sänken finns, liksom dragplåster, men de är inte vanliga. I de flesta fall kan valforskningen inte finna några oberoende effekter av olika partiledares popularitet på väljares val av parti (Oscarsson och Holmberg 2008, Karvonen 2010).

För att kunna särskilja eventuella effekter av partiledarnas popularitet från effekter av hur mycket väljarna uppskattar partierna mäter vi i SOM-undersökningarna partiledarnas och partiernas grad av uppskattning på samma mätskala. Partiledare som är mer populära än sina partier har potential att vara dragplåster och bli personliga röstvinnare. Och omvänt, partiledare som är mindre uppskattade än sina partier riskerar att bli sänken som kan minska sitt partis röststöd.

I tabell 4 jämförs partiernas och partiledarnas uppskattning i samtliga SOM-undersökningar sedan första mätningen 1986. Skärskådar vi resultaten närmare bland partiernas egna anhängare visar det sig att i de allra flesta fall är partierna mer populära än partiledarna.

Det gäller i omkring 70 procent av de redovisade 159 jämförelserna. I dessa fall är det svårt att tala om potentiella dragplåster. Partiledarna är ju mindre uppskattade än sina partier. Det omvända resultatet med mer populära partiledare än partier återfinns i cirka 20 procent av fallen. Här återfinns våra eventuella dragplåster. Resterande 10 procent uppvisar lika populära partiledare som partier.

Historiska exempel på partiledare som var mer uppskattade än sina partier är Carl Bildt (M), Alf Svensson (KD) och Bengt Westerberg (FP). De var potentiella dragplåster. Potentiella sänken kan vi hitta om vi ser på resultaten bland samtliga svarande. Partiledare som varit klart mindre uppskattade än sina partier bland samtliga svarspersoner är till exempel Göran Persson (S) och Lars Leijonborg (FP). De var inga personliga röstvinnare, om vi uttrycker oss försiktigt.

Resultaten för valåret 2010 avslöjar endast ett potentiellt dragplåster. Det är Fredrik Reinfeldt som är ensam bland partiledarna om att vara mer populär än sitt parti bland de egna anhängarna. Övriga partiledare är klart mindre uppskattade än sina partier bland de egna – mest tydligt för Mona Sahlins. Hon är hela -14 enheter mindre uppskattad bland S-anhängare än partiet.

Tabell 4 Partiledarna som dragplåster eller sänken i kampen om opinionen 1986-2010 (medeltalsskillnader)

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland samtliga väljare

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
V	+13	+14	+15	+15	+15	+13	+11	+4	+10	+9	+5	+3	+10	+11	+8	+8	+4	-4	-1	-3	+2	+1	±0	+2	+1
S	+10	+9	+4	+2	±0	+1	±0	-2	-2	+3	-4	-8	-10	-10	-7	-2	+1	-1	-3	-4	-10	-5	-5	-12	-10
MP	-	-	-	-	-	-	-	-7	-2	-5	-5	-5	-6	-4	-2	-4	+1	+4	+1	+1	+1	+1	-3	-2	-3
C	±0	-2	+3	+1	-1	-5	-4	-3	-4	-1	-1	-4	-2	-5	-6	+4	+1	±0	-1	+2	±0	-2	-1	-3	±0
FP	+6	+5	+1	+3	+2	+2	±0	±0	+1	-6	-1	±0	-5	-6	-8	-3	-2	-3	-5	-4	+4	±0	-1	±0	±0
KD	-	-	+5	+3	+4	+4	+3	+4	+5	+5	+8	+8	+8	+8	+8	+8	+7	+7	+2	+2	+6	+5	+4	+5	+5
M	±0	-4	-11	±0	-2	+4	+3	+3	+6	+3	+8	+11	+9	-1	-3	-1	-4	-5	+5	+6	+8	+6	+4	+8	+7
Snitt fem partiledare	+6	+4	+2	+4	+3	+3	+2	±0	+2	+2	+1	±0	±0	-2	-3	±0	-0	-2	-0	-1	-0	+1	-1	-1	-1
Snitt sju partiledare								-1	+2	+1	+1	+1	+1	-1	-1	+1	+1	±0	+0	-1	+1	+1	+1	-1	-0

Partiledarnas popularitet jämfört med det egna partiets bland egna sympatisörer

Partiledare	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
V	-1	±0	±0	+4	+3	-3	-2	-12	-6	±0	-3	-9	±0	+2	±0	-2	-2	-26	-10	-16	-5	-12	-9	-11	-8
S	±0	+1	-1	-1	-4	-4	-5	-5	-4	-2	-8	-9	-10	-13	-11	-4	-2	-3	-5	-10	-16	-8	-8	-15	-14
MP	-	-	-	-	-	-	-	-14	-7	-7	-8	-14	-21	-20	-23	-17	-10	-10	-7	-6	-13	-7	-10	-9	-8
C	-3	-6	-3	-4	-5	-13	-14	-12	-12	-12	-7	-10	-10	-15	-13	+1	-2	-1	-1	±0	-1	±0	-2	-7	-8
FP	+3	+4	-2	+1	-2	±0	+1	-2	-19	-15	-6	-14	-17	-20	-25	-8	-5	-7	-10	-14	-7	-9	-12	-10	-10
KD	-	-	+1	+1	+2	-3	±0	-4	+1	+2	±0	+3	+3	+4	+3	+3	+2	+2	-8	-9	±0	-6	-8	±0	-6
M	-6	-11	-6	-3	-3	+1	+2	±0	+3	+2	+3	+5	+2	-15	-16	-12	-17	-18	-2	±0	+2	±0	+2	±0	+3
Snitt fem partiledare	-1	-3	-2	-1	-2	-4	-4	-6	-5	-6	-6	-6	-6	-12	-12	-8	-6	-11	-5	-7	-7	-5	-6	-8	-8
Snitt sju partiledare								-7	-5	-5	-5	-6	-7	-11	-11	-8	-6	-9	-6	-7	-7	-6	-7	-7	-7

Kommentar: Resultaten visar hur populära partiledarna är i jämförelse med sina egna partier. Differensmålet kan variera mellan +100 (partiledaren mer populär än partiet) och -100 (partiet mer populärt än partiledaren). Plusvärden indikerar m o att partiledaren är mer populär än partiet, medan minusvärden visar att partiledaren är mindre populär än sitt parti. Partiernas och partiledarnas popularitet har mätts på en gillar-ogillar skala med värden mellan +5 (gillar) och -5 (ogillar). Medeltalen har sedan multiplicerats med tio för att undvika decimaler. Resultaten för MP:s språkrör är sammanvägda fr o m 1998. Dessförinnan gäller resultaten för MP:s manliga språkrör. Snittsiffrorna inkluderar inte resultaten för SD och Jimmie Åkesson. SD:s popularitet bland samtliga svarande 2010 var -31 och Åkessons uppskattning -28, en skillnad på +3 enheter i partiledarens favör. Bland enbart SD-sympatisörer fick SD uppskattningen +34 mot +28 för Åkesson, en skillnad på -6 enheter till partiledarens nackdel.

Bland samtliga svarande är flera partiledare mer populära än sina partier, mest övervikt har Fredrik Reinfeldt. Mest mindre uppskattad än sitt parti bland samtliga svarspersoner är Mona Sahlin. Hennes popularitet är -10 enheter lägre än det socialdemokratiska partiets. Om vi ånyo skall uttrycka oss försiktigt. Hon var med stor sannolikhet ingen röstvinnare 2010. Snarare var Mona Sahlin ett sänke.

Ett moln över ön

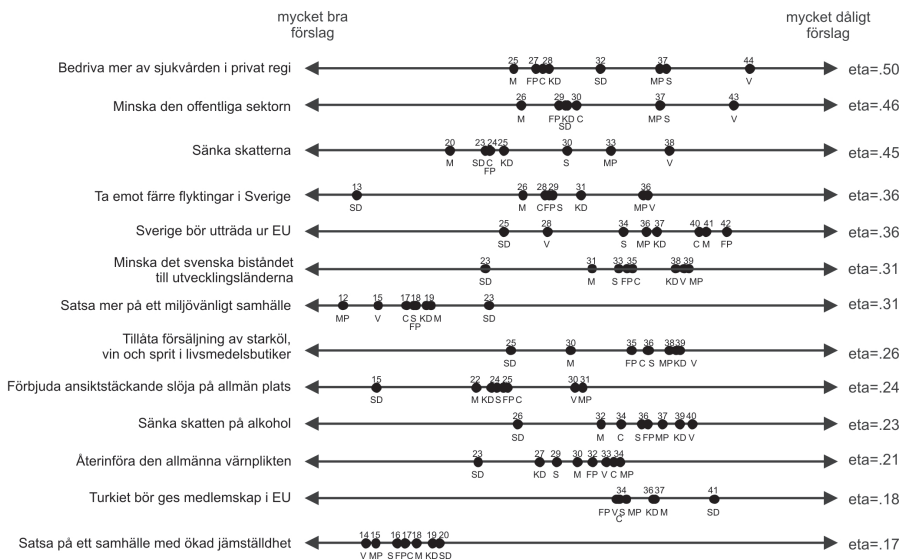
Trots valframgångar (+1,1 procentenheter) i riksdagsvalet den 19 september 2010 förlorade Alliansen sin riksdagsmajoritet när Sverigedemokraterna som åttonde parti kom in i den svenska riksdagen. Det parlamentariska läget är därmed avsevärt mindre stabilt än under Alliansregeringens första period 2006-2010. Under hösten och vintern har riksdagspartierna har fått lära sig att leva med ett nytt politiskt landskap med nya politiska spelregler. Trots ljusnande ekonomiska tider och fallande arbetslöshet finns sedan riksdagsvalet en underliggande politisk instabilitet som kan komma att skapa bekymmer på lycksalighetens ö.

Maktförskjutningen i riksdagen medför förändringar av den ideologiska och strategiska spelplanen för de politiska partierna. Hur passar Sverigedemokraterna egentligen in i den förändrade svenska partirymden? I figur 8 presenteras ett urval av våra analyser av totalt 41 olika sakfrågor som fanns med i 2010 års SOM-undersökning. Resultaten illustrerar hur Sverigedemokraternas sympatisörer positionerar sig i förhållande till andra partiers sympatisörer längs centrala åsiktsdimensioner.

När det gäller sakfrågor som rör huvudkonflikten i det svenska partisystemet – vänster-högerdimensionen – konstaterar vi att Sverigedemokraternas sympatisörer placerar sig antingen mitt emellan Allianspartierna och de rödgröna (i frågor om privatisering) eller, och betydligt oftare, tillsammans med de fyra Allianspartierna (i frågor som rör skatter och den offentliga sektorns storlek). SD-sympatisörernas sakfrågeståndpunkter harmonierar alltså väl med hur Sverigedemokraterna som parti hittills har agerat i riksdagsvoteringar: i den absoluta merparten av voteringar har man valt att stödja sittande center-högerregering.

Sverigedemokraterna är flankparti – det vill säga deras partisympatisörer tar tydligast ställning för- eller emot – längs ett stort antal av de undersökta åsiktsdimensionerna. Det gäller givetvis som väntat i frågor som rör flyktingmottagning, ulandsbistånd och slöjförbud. Jämfört med andra partisympatisörer tycker SD-sympatisörerna betydligt bättre om förslagen att ta emot färre flyktingar, att minska biståndet till utvecklingsländerna och att införa slöjförbud på offentliga platser. Samtidigt visar 2010 års SOM-undersökning att opinionen som helhet blivit klart mer bistånds- och flyktingvänlig sedan 2009, huvudsakligen till följd av en betydligt ljusare bedömning av Sveriges ekonomiska situation. Sverigedemokraternas inträde i riksdagen har inte åtföljts av ökad intolerans eller restriktivitet kring flykting- och invandring. Tvärtom blåser det opinionsmässigt motvind för Sverigedemokraterna under 2009 och 2010.

Figur 8 Genomsnittliga positioner för partiernas sympatisörer i tretton sakfrågor (genomsnitt, eta-värde)

Kommentar: Resultaten är hämtade från 2010 års nationella SOM-undersökning. Partiernas sympatisörer har tilldelats medelvärden längs en normerad skala från 10 "Mycket bra förslag" till 50 "Mycket dåligt förslag". För att analysera de olika sakfrågornas grad av partipolitisering har vi beräknat eta-korrelationer med hjälp av envägs variansanalys. Eta-måttet kan variera mellan 0 och 1 och visar styrkan i sambandet mellan partisympati och åsikt; ju större spridning som finns mellan olika grupper av partisympatisörer desto högre blir koefficienten. De tretton åsiktsfrågorna i figuren har valts ut från 41 olika sakfrågor i syfte att illustrera de viktigaste likheterna och skillnaderna i sakfrågeståndpunkter mellan Sverigedemokraternas och övriga riksdagspartiers sympatisörer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010

Sverigedemokraternas sympatisörer skiljer ut sig från övriga partisympatisörer även när det gäller andra mer otippade åsiktsdimensioner. SD-sympatisörerna ställer sig till exempel klart mer positiva till att återinföra den allmänna värnplikten, att tillåta försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker och att sänka skatten på alkohol. Partiets EU-motstånd syns tydligt i form av det mest uttalade motståndet till ett turkiskt EU-medlemskap och en övervägande positiv inställning till ett svenskt utträde ur EU. Av alla grupper har SD-sympatisörerna den svalaste inställningen till satsningar på ett miljövänligt samhälle och ökad jämställdhet.

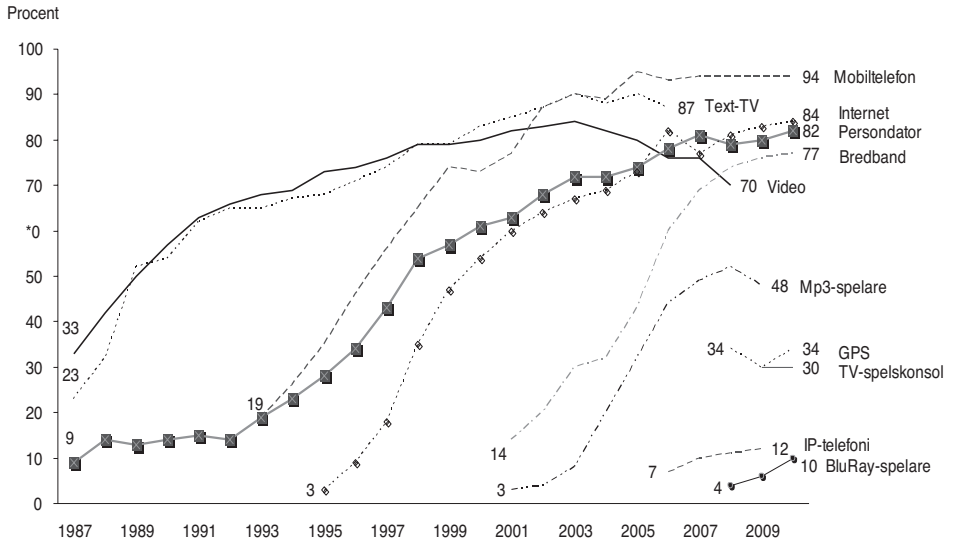
Medielandskapet förändras...

Då den första nationella SOM-undersökningen genomfördes 1986 var mediefrågorna ganska mycket annorlunda än de är ett kvartssekel senare. Det är ingen överdrift att påstå att det svenska mediasystemet under denna period förändrats i grundläggande avseenden. Då, 1986, stod den traditionella morgonpressen mycket stark. Över 95 procent av svenskarna läste en morgontidning minst en gång i veckan och 80 procent hade en prenumeration i hushållet. Givetvis handlade det om papperstidningar. Över 70 procent läste morgontidningar minst sex dagar i veckan och kvällstidningsläsningen minst tre gånger i veckan var omkring 40 procent. Inom radio och tv hade dåvarande Sveriges Radio ensamrätt på sändningarna. Undantagen var bara den så kallade närradion, men den fick bara användas av föreningar, hade en begränsad räckvidd och fick i stort sett ingen publik. Det var Sveriges Televisions sändningar som på kvällstid samlade den stora publiken och på dagtid var ljudradions P3 den populära kanalen (Hadenius och Weibull, 1988; Bergström m fl, 2005).

Men bara något år senare började förändringsvinden att blåsa. Visserligen hade det skett förändringar i medieteknologin. Under 1980-talets första år hade video blivit en ny teknik att se på framför allt biograffilm och utländska satellitkanaler hade i mitten på mitten av 1980-talet blivit möjliga att ta emot i svenska kabelnät. I SOM-undersökningen 1987 uppgav var tredje svarande att de hade en video i sitt hushåll, fem år senare två tredjedelar. Den stora förändringen kom dock inte förrän på nyårsaftonen 1987 då Jan Stenbeck lanserade den svenska satellitkanalen TV3 som sände från Storbritannien och finansierades med reklam. Efter olika politiska turer ändrades regelsystemet och satellitkanaler tilläts. Det blev också första steget till att även tillåta en marksänd reklamfinansierad tv-kanal. Det blev TV4 som formellt började sända i början av 1992. Efter hand tillkom många andra satellitkanaler, svenska och utländska, som kunde mottas i de svenska alltfler kabelhushållen (Hadenius, Weibull och Wadbring, 2008).

Det tredje förändringssteget är digitaliseringen. När SOM-undersökningen 1987 första gången ställde frågan om svarspersonerna hade en dator i hushållet var terminologin oklar. Det talades i speldatorer och om PC. Med den definitionen som valdes var det knappt tio procent som hade någon typ av dator. Det hände inte mycket de närmaste åren och först 1994 började spridningen ta fart: mellan 1993 och 2000 ökade andelen persondatorhushåll från knappt 20 till närmare 60 procent. Drivkraften var internet som 1995 fanns i mindre än fem procent av hushållen, men fem år senare ökat till drygt hälften. Senare har nya tekniker tagit plats i hushållen, inte minst bredband men även GPS (figur 9).

De årliga SOM-mätningarna har på detta sätt kunnat följa den successiva förändringen av det svenska medielandskapet från ett användarperspektiv. Inte minst har vi i våra analyser kunnat följa spridningsmönstren för olika tekniker. Exempelvis har det påvisats hur dator- och nätanvändningen har präglats – och fortfarande präglas (se Annika Bergströms kapitel i denna volym) – av en betydande ålderssegregation, men mobilanvändningen, åtminstone de grundläggande funktionerna, uppvisar förhållandevis små ålderskillnader.

Figur 9 Tekniktillgång i hushållet (procent)

Det är svårt att utifrån de senaste årens trender säga något om långsiktiga förändringar. Nedgången för video/DVD och Mp3-spelare kan möjligen tolkas som att persondator och den avancerade mobiltelefonen är på väg att bli ”enhetsmedier” som integrerar funktioner, där man tidigare behövde flera olika apparater. Samtidigt är genomsnittssiffror förrådiska. Det finns stora skillnader mellan olika gruppers tillgång och användning.

...men nyhetsvanorna består

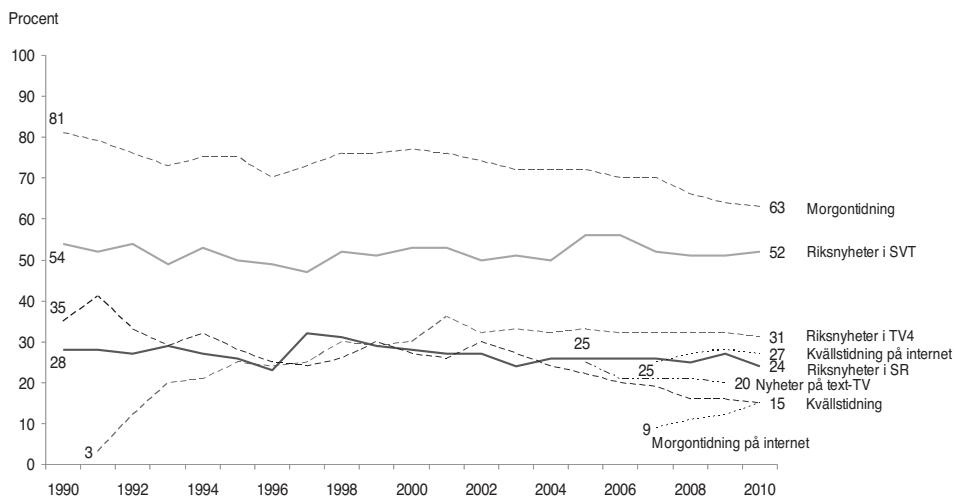
Det är ett ofta upprepat påstående att de många nya teknikerna fungerar som både hot och en möjlighet för de traditionella medierna. Hotet gäller framför allt de tappar publik, eftersom människor minskar sitt intresse för de allmänna medierna när det går att få tillgång till ett innehåll som är mer anpassat till den enskilde. Det är framför allt de tryckta medierna som uppfattats som förlorarna i den digitala konkurrensen, eftersom den traditionella publiceringsformen ännu är avgörande för tidningsekonomin. För Sveriges Television finns inte samma ekonomiska motiv men det finns inte sällan en oro att en marginalisering av public service kan få politiska konsekvenser, exempelvis i fråga om anslag och innehållsprofil.

Den tendens som ofta lyfts fram är inte att innehållet nödvändigtvis förändras utan snarare att de traditionella plattformarna ersätts av andra. Dagstidningar, tv-program och radiokanaler ska nå oss via datorn och mobiltelefonen. Någon sådan förändring är ännu så länge svår att observera. Det är morgontidningen på papper

samt radio- och tv-apparaterna som helt dominerar; enbart några få procent använder mobilen för radio- och tv-nyheter (se Oscar Westlunds kapitel i denna volym). Det enda undantaget är kvällspressen där en majoritet av läsarna tar del av tidningarna på webben; undantaget är de äldsta där pappersläsningen fortfarande dominerar.

En konsekvens av den relativa stabiliteten är att de traditionella nyhetskällorna behåller sin betydelse. De ledande nyhetsmedierna i Sverige är fortsatt morgonpressen på papper, nyheterna i Sveriges Television och TV4 samt nyheterna i Sveriges Radio (figur 10). Visserligen tappar morgonpressen och med 63 procents andel pappersläsare minst fem dagar i veckan är den klart under 1980-talets andelar på över 80 procent. Samtidigt är nedgången i pappersläsningen mindre än uppgången i webbläsningen, vilket innebär att dagspressen som nyhetsmedium, oavsett distributionsform, snarast har stärkt sin ställning. Samma tendens gäller för kvällspressen.

Figur 10 Nyhetsanvändning (procent)

För Sveriges Television är tendensen något annorlunda. Nyhetsstittandet på SVT minst fem dagar i veckan ligger stabilt eller ökar snarast något. Det senare har sannolikt att göra med att det idag sänds mer tv-nyheter på fler tider men det intressanta är att tv-apparaterna som dominerar som nyhetsplattform. Det finns anledning att tro att detta har sin bakgrund att allmänhetens kvällsvanor är stabilare än morgonvanorna. Samma förklaring ligger sannolikt bakom den stora stabiliteten i fråga om regelbundet tittande på nyheterna i TV4, medan nedgången för text-tv kan föras tillbaka till konkurrens från nyhetsanvändning via dator och mobil.

Den samlade bilden är således det råder en stabilitet i Nyhetsverige. Samtidigt går det givetvis inte att komma ifrån att den traditionella morgonpressen succes-

sivt försvagas och nedgången accentuerats något de senaste åren. Analyser av den långsiktiga trenden pekar på att det framför allt är två faktorer som har betydelse: prenumerationspriset och tillgången till tidningen på nätet (Hedman, 2009). Det kan också uttryckas så att dagstidningen på papper har blivit mera priskänslig när den finns tillgänglig gratis på nätet. Det är därför rimligt att förvänta sig en ytterligare nedgång. Nedgången är emellertid olika i olika grupper. Det är bland yngre och yngre medelålders personer nedgången framför allt sker och det därför sannolikt nedgången kan komma att ytterligare accentueras genom att mediealternativen som attraherar dessa blir fler och att färre av de yngre har växt upp med en tidning i hushållet. Bland de äldre kommer försvagningen sannolikt att gå långsammare, eftersom papperstidningen för dessa spelar en viktigare roll (Weibull, 2011). Om vi utgår från att förändringen är ett uttryck för generationsskillnader är framtids-scenariot en fortsatt en ökande nedgång i tidningsprenumerationen samtidigt som den ännu bromsas av tidningsintresset hos den stora gruppen fyrtioåringar.

De stora mediehändelserna 2010

Ett av de utmärkande dragen i det senaste decenniets förändringar i medielandskapet är de så kallade sociala mediernas ökade roll. Med sociala medier menas tekniker som möjliggör för enskilda människor att skapa kontakter och kommunicera med varandra. Att kalla dem medier är något missvisande efter det snarast handlar om sociala nätverk (Hadenius, Weibull och Wadbring, 2011). Från början var det främst yngre som var engagerade i sådana nätverk men de har idag stor spridning även bland medelålders och äldre. Facebook är idag den globalt ledande nätverks- och diskussionssajten (jfr Annika Bergströms kapitel).

De nya nätverken har sagt vara uttryck för en ökad individualisering i medieanvändningen. Individualiseringen anses dessutom vara ett utmärkande drag i de senaste decenniernas samhällsutveckling, där kollektiva värderingar står svagare och individuella starkare. En följd skulle vara att de traditionella medierna inte längre förmår samla människor. I SOM-undersökningen 2010 har vi sökt belysa det genom att fråga svarspersonerna i vilken utsträckning de i dagspress, radio och tv följt ett urval större händelser under året. Det gällde Fotbolls-VM, Melodifestivalen, Valrörelsen, kronprinsessan Victorias bröllop och opinionsundersökningar om politik och samhälle. I och med att flertalet händelser fanns med i en motsvarande fråga 2006 har vi även möjlighet att studera om det skett några förändringar.

De händelser som den svenska allmänheten främst följde i medierna var Valrörelsen – 59 procent av svenskarna följde den i minst ganska stor utsträckning, Victorias bröllop (45 procent) och Fotbolls-VM (40 procent). Melodifestivalen kom något lägre med 36 procent (tabell 5).

Tabell 5 Andelen som tagit del av respektive händelse i massmedierna 2010 (procent)

	I mycket stor utsträckning	I ganska stor utsträckning	I liten utsträckning	Inte alls	Summa procent
Fotbolls-VM	21	19	29	31	100
Melodifestivalen	13	23	39	26	100
Victorias bröllop	19	26	35	20	100
Valrörelsen	21	38	32	9	100
Opinionsundersökningar om politik och samhälle	7	23	41	28	100

Kommentar: De som hoppat över ett alternativ definieras som att de inte tagit del av händelsen. Antal svar 1 633.

Källa: Riks-SOM-undersökningen 2010.

När vi jämför med 2006 kan vi konstatera att både Fotbolls-VM och Melodifestivalen följdes av färre personer 2010 än fyra år tidigare, medan valrörelsen följdes av något fler. Fotbolls-VM minskade från nästan 60 till 40 procent och Melodifestivalen 46 till 37 procent, medan intresset att följa valrörelsen steg från 55 till 59 procent. Det är vanskligt att på den grunden dra någon enkel slutsats om att de traditionella medierna skulle ha förlorat sitt grepp vid bevakningen av stora händelser. Att Fotbolls-VM 2010 fick mindre publik har knappast att göra med tillkomsten av digitala medier utan mer med att Sverige inte var representerat i turneringen, vilket innebar ett betydande bortfall i den kvinnliga publiken (Weibull, 2007). Att valrörelsen 2010 följdes av fler hade säkerligen sin främsta förklaring i det allmänt ökade intresset för regering och riksdag (jfr kapitlet om samhällsförtroende).

Slutsatsen måste bli att de traditionella medierna fortfarande har förmåga att samla människor vid stora händelser. Det framgår inte minst av de relativt låga andelarna som inte alls följt händelserna i traditionella medier. Fyra av fem svenskar tog del av åtminstone något av Victorias bröllop i press, radio och tv. Siffror från de dagliga tv-mätningarna visar också att detta evenemang gav det mest omfattande tittandet någonsin för Sveriges Television och för SVT1, som sände evenemanget. Det totala tv-tittandet denna dag blev också enligt MMS publikmätningar rekordstort för en enskild dag med fem timmar per person. Att gamla och nya medieformer kan förstärka varandra framgår att den digitala repriskanalen SVT Play dagen efter bröllopet slog besöksrekord.⁴ Det stora evenemanget bekräftade också SVT:s starka ställning bland svenskarna (jfr kapitlet om medieförtroende).⁵ Samtidigt är det klart att alla stora händelser inte drar samma typer av människor till massmedierna. Fotbolls-VM drog framför allt män, medan kvinnorna mer attraherades av Victorias bröllop och Melodifestivalen (tabell 6). För valrörelsen finns det däremot ingen skillnad mellan kvinnor och män, vilket är en skillnad mot 2006 då män hade högre andel än kvinnor. Victorias bröllop följdes mer av äldre än av yngre, medan valrörelsen hade fler intresserade bland högutbildade än bland lågutbildade.

I övrigt är det relativt små ålders- och utbildningsskillnader. Även i fråga om politiska faktorer är skillnaderna förhållandevis små, låt vara att det föga överraskande finns ett starkt samband mellan politiskt intresse och att följa valrörelsen.

Tabell 6 Händelser i medierna 2010 Andel som tagit del av respektive händelse i mycket eller ganska stor utsträckning efter kön, ålder, utbildning och politiska faktorer (procent)

	Fotbolls- VM	Melodi- festivalen	Victorias bröllop	Val- rörelsen	Opinions- studier	Antal svar
Kvinnor	24	43	60	58	29	857
Män	57	27	28	60	32	765
16 – 29 år	46	29	31	58	24	266
30 – 49 år	39	44	38	54	27	514
50 – 64 år	37	35	46	60	29	441
65 – 85 år	41	31	62	66	39	411
Låg utbildn	36	33	49	49	22	346
Medellåg	40	36	42	51	23	518
Medelhög	43	38	44	64	35	330
Hög utbildn	40	38	48	74	43	411
Klart vänster	37	28	31	58	30	166
Något vänster	47	42	41	66	33	309
Varken eller	39	35	43	46	21	390
Något höger	42	37	48	62	34	452
Klart höger	35	34	57	71	40	261
V	44	29	30	54	26	69
S	42	40	42	54	24	381
MP	40	40	40	65	33	163
C	36	46	66	67	37	76
FP	53	42	50	70	37	117
KD	29	29	62	64	41	63
M	41	35	49	64	34	525
SD	36	28	30	54	26	76
Mycket intresserad av politik	49	26	45	92	73	201
Ganska intresserad av politik	45	40	50	79	42	708
Inte särskilt intres- serad av politik	35	36	42	35	9	568
Inte alls intresserad av politik	18	27	35	9	2	145

Kommentar: De som hoppat över ett alternativ definieras som att de inte tagit del av händelsen.

Källa: Riks-SOM-undersökningen 2010.

Vid sidan av de fyra händelserna fanns i samma fråga ett alternativ om man i massmedierna följer opinionsundersökningar om politik och samhälle. En knapp tredjedel uppger sig göra det bi minst ganska stor utsträckning. Det är en lägre andel än 2006 då andelen var nästan 40 procent. I fråga om svarsmönster överensstämmer intresset att i press, radio och tv följa opinionsundersökningar, föga överraskande, med intresset att följa valrörelsen. Det är således högutbildade och politiskt intresserade som är överrepresenterade. Dessutom visar sig intresset var högre bland äldre än bland yngre, en skillnad som inte är lika framträdande i fråga om att följa valrörelsen.

Nationella medier i en global värld

Även om vi kan se hur mediasystemet har omskapats under de 25 år som de nationella SOM-undersökningarna följt svenskarnas medievanor har inte det grundläggande mönstret rubbats. Visserligen kan vi se att de yngre i ökande utsträckning överger äldre distributionsformer och söker sig till de nya, men för nationella och lokala nyheter vänder sig även de unga till traditionella medier.

Ett annat mönster är hur de vanligaste nyhetsmedierna är nästan är uteslutande nationella. Det är knappt tio procent som följer någon av tv-nyhetskanalerna BBC eller CNN åtminstone någon gång i veckan och fem procent som någon gång i veckan läser en utländsk dagstidning eller tidskrift. Svenskarna bor på sin egen lyckliga ö och informerar sig genom sina egna medier. De som vuxit upp i andra länder och nu bor i Sverige har inte oväntat ett helt annat konsumtionsmönster. Personer som vuxit upp i ett europeiskt land utanför Norden eller utanför Europa är det 25 respektive 35 procent som läser en utländsk tidning eller tidskrift minst en gång i veckan och i båda grupperna omkring 25 procent som tar del av BBC eller CNN. Däremot finns det bland svenskar lika låga andelar för utländska medier bland yngre och äldre.

För de svenska medierna är ålderssegregationen tydlig. Som vi sett är nedgången för morgonpressen särskilt framträdande bland personer under 30 år. Sveriges Televisions och Sveriges Radios kanaler fortsätter att förlora tittare i yngre generationer till de nya tv-kanaler som expanderat sedan början av 1990-talet. TV4 var länge en vinnare i generationskampen, men resultaten från 2009 visar att kanalen fortsatt tappar i de yngsta generationerna och även TV3 och Kanal 5 har börjat tappa i förhållande till nya nischkanaler. Även om gapet mellan de yngstas och äldstas nätanvändning har börjat minska något är det fortfarande mycket stort.

Utvecklingen i Sverige och i Världen i ett tjugofemårs perspektiv

Stämningläget i Sverige är i många avseenden mer positivt 2010 än de närmast föregående åren. Samma slutsats kan också dras på flera områden om vi ser längre tillbaka i tiden och jämför med läget när SOM-institutet påbörjade sina nationella undersökningar för tjugofem år sedan.

Ett exempel är hur mycket svenska folket oroar sig för olika saker. SOM:s siffror visar mycket tydligt på att oron har minskat i Sverige. Vi är mindre oroade inför framtiden än för tjugo-tjugofem år sedan (tabell 2). Det gäller oron för terrorism som gått ned från 64 procent 1986 till 37 procent 2010, oron för miljöförstöring som minskat från 72 procent 1986 till 48 procent 2010, oron för stor arbetslöshet som sjunkit från 56 procent 1991 till 35 procent 2010, oron för en ekonomisk kris som gått från 39 procent 1991 till 19 procent 2010, oron för militära konflikter som avtagit från 25 procent 1991 till 16 procent 2009 och oron för ett ökat antal flyktingar som reducerats från 38 procent 1993 till 20 procent 2010.

Men det finns även andra ändringar att ta fasta på. 1986 var det ytterst få som använde datorer och internet var ett helt okänt begrepp. Sveriges Radio och Sveriges Television hade ensamrätt på radio och tv i Sverige och det var ännu några år till att svenska kommersiella tv- och radiokanaler var tillåtna. 1990-talet ändrade det svenska medielandskapet och efter 2000 var det naturligt för de flesta att ha koll på sin omgivning genom att vara uppkopplad på nätet.

Mindre oro och mer kommunikativa möjligheter är ett utmärkande drag för de 25 år som vi genomfört de nationella SOM-undersökningarna. Det är naturligtvis ett positivt tecken. Något har kanske blivit bättre i Sverige och i Världen. Men frågan är vad svenska folket betraktar som det viktigaste. Och är det verkligen förändringarna bara positiva? Vi har sett hur våra resultat påverkades av terrorhandlingarna i USA i september 2001 eller hur de ekonomiska kriserna slagit i olika grupper av befolkningen. Ett sätt att analysera vad som eventuellt blivit bättre är att låta svenska folket vittna om hur de ser på de senaste tjugofem årens förändringar. I SOM-undersökningen 2010 ställde vi en helt öppen fråga utan fast svarsalternativ där urvalspersonerna fick frågan: "Om Du tänker på de senaste 25 årens förändringar i Sverige respektive i Världen, vad skulle Du säga har varit det allra viktigaste?" De avgivna svaren registrerades separat när det gäller Sverige respektive Världen.

Andelen personer som fyllde i en eller flera viktiga förändringar var 53 procent för frågan om Sverige och 50 procent för frågan om Världen. De vanligaste svaren när det gäller viktiga förändringar i Världen handlar om data/Internet (19 procent av de svarande), miljö/klimatet (19 procent), kalla krigets slut, Sovjetunionens upplösning och Berlinmurens fall (13 procent), globaliseringen (9 procent) och terrorism (9 procent). Andra företeelser som också nämns av fler än 3 procent av de svarande är frågor kring krig och fred (9 procent), fattigdom/svalt/klyftor (7 procent), EU (5 procent), hälsa/medicinska framsteg 3 procent, naturkatastrofer (3 procent) och Kinas utveckling (3 procent).

Om vi gör ett försök att grovt klassificera de avgivna svaren efter i vilken utsträckning de berör någonting positivt eller negativt, inklusive om svarspersonerna själva angivit att en förändring var någonting bra eller dåligt, får vi fram en viss övervikt för svar som tar upp positiva förändringar (46 procent), jämfört med 38 procent som nämnt viktiga negativa förändringar. De vanligaste positiva förändringar som nämns är genomslaget för data/Internet respektive kalla krigets slut. På den negativa sidan är miljöhoten och klimatförändringen det som oftast utpekas.

När det gäller viktiga förändringar i Sverige hamnar också data/Internet högst upp (nämnt av 20 procent av de svarande). Därefter följer miljö/klimat med 13 procent och ekonomisk tillväxt/ökat välstånd med 8 procent. Flyktingar/invandring och EU får båda 7 procent omnämningen, liksom hälsa/medicinska framsteg. Övriga viktiga förändringar som anges av minst 3 procent av de svarande är regeringsfrågan – bra eller dåligt att Alliansen vann (6 procent), tekniska landvinningar (5 procent), ökande klyftor (5 procent), problem för utbildning/skola (4 procent), ökad jämställdhet (4 procent), ökande arbetslöshet (4 procent), mobilernas genombrott (4 procent), globaliseringen (3 procent) och mer våld/kriminalitet (3 procent).

En klassificering av de nämnda viktiga svenska förändringarna visar att det var klart vanligare att uppge positiva förändringar (56 procent av de svarande) än negativa (28 procent). De mest frekventa positiva förändringar som svenska folket nämner är data/Internets genombrott och den ekonomiska tillväxten/det ökande välståndet. Bland negativa förändringar är det miljöhoten/klimatförändringen som anges oftast.

Personomnämningen var mycket sällsynta både när det gäller viktiga förändringar i Världen och i Sverige. I båda fallen är det endast cirka 2 procent av de svarande som nämner någon person, nästan alltid en politiker. När det gäller Världen dominerar President Obama stort. Och han nämns som en positiv förändring. I det svenska fallet är det mordet på Olof Palme och Anna Lindh som oftast uppmärksammas och alltid som negativa händelser.

Vår misstanke att svenska folket tycker att mycket har blivit bättre i Världen och i Sverige under de senaste decennierna visar sig stämma. De tillbakablickande svarspersonerna i 2010 års nationella SOM-undersökning nämner klart fler viktiga positiva förändringar under de senaste tjugofem åren än de uppger negativa. Och denna tendens är speciellt tydlig när det gäller förändringar i Sverige. När det gäller förändringar i Världen i stort är övervikten för omnämningen av positiva förändringar mindre, men även här nämns positiva förändringar oftare än negativa.

Lycksalighetens ö är en drömbild, en inspiration, en målsättning. Vi kan aldrig nå ända fram. Men vi kan närma oss. Och det vittnar SOM-resultaten om att svenska folket tycker att vi har gjort. Många är ljusare idag jämfört med för tjugofem år sedan – i Världen och inte minst i Sverige. Det är inte en slump att vi som omslagsbild på boken för den nationella SOM-undersökningen 2010 valt en målning av William Turner med ett vackert skimrande ljus över en ö. På Turners språk har tavlan namnet ”Holy Island”; i svensk översättning bra nära *Lycksalighetens ö*.

Noter

- ¹ Fredrik Wetterlund (1924) menar i sin kommentar till *Lycksalighetens ö* att den strof som inleds med dessa rader är ”ett litet mästerverk” och sannolikt är det enda av sagospelet som är något känt – ”mest för musikens skull såsom vanligen är fallet med svenskarnas poesi” (s 156). Göran Hägg talar om sången som ett ”praktställe” (Hägg, 1996:211).

- 2 Citaten är hämtade från tredje upplagan av *Lycksalighetens ö* (Atterbom, 1875).
- 3 Uppgifterna om Atterbom och sagospelet *Lycksalighetens ö* bygger på Nationalencyklopedins och Wikipedias artiklar om Atterbom samt på Wetterlund (1924), Frykenstedt (1951) och Hägg (1996).
- 4 Data från Bengt Nordström, avdelningen för publikanalys vid Sveriges Television.
- 5 Lördagen den 19 juni 2011 ägnade genomsnittstittaren SVT1 63 procent av sin tv-tid, att jämföra med 9 procent för TV4 (Data från Bengt Nordström, avdelningen för publikanalys vid Sveriges Television)

Referenser

- Atterbom, Per Daniel Amadeus (1875) *Lycksalighetens ö. Sagospel i fem äfventyr*. Stockholm: Beijer.
- Bergström, Annika, Wadbring, Ingela, Weibull, Lennart (2005) *Nypressat. Ett kvartssekel med svenska dagstidningsläsare*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Frykenstedt, Holger (1951) *Atterboms sagospel Lycksalighetens: en poesiens historia och en tragedi över fantasien: i belysning av romantikens litteraturhistoria, filosofi, estetik och mytologi*. Lund: Gleerups.
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart (1988) *Massmedier*. Stockholm: Bonniers.
- Hadenius, Stig, Weibull, Lennart, Wadbring, Ingela (2008) *Massmedier*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Hägg, Göran (1996) *Den svenska litteraturhistorien*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Karvonen, Lauri (2010) *The personalisation of politics: a study of parliamentary democracies*. Colchester: ECPR Press, 2010
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2008) *Regeringskifte: väljarna och valet 2006*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Strömbäck, Jesper & Bengt Johansson (2007). "Electoral Cycles and the Mobilizing Effects of Elections: A Longitudinal Study of the Swedish Case." *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 17(1): 79-99.
- Weibull, Lennart (2007) Den medierade verkligheten. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Wetterlund, Fredrik (1924) *Atterboms sagospel "Lycksalighetens ö": en estetisk och litteraturhistorisk undersökning*. Stockholm: Norstedts.